

Валерій Власенко

КОНОТОПСЬКИЙ ЖУРНАЛ «КООПЕРАЦІЯ И ЖИЗНЬ» У ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Стаття знайомить зі змістом двомовного літературно-політичного та кооперативного журналу "Кооперація и жизнь", що його видавала в 1918-1919 рр. у Конотопі місцева спілка кредитних та ощадно-позичкових товариств на кооперативну тематику, а також різноманітної економічної та політичної інформації, що відображає реалії тогочасного життя в Україні.

The article gets acquainted with contents of bilingual literary-political and cooperative journal "Cooperation and life", which was published in Konotop in 1918-1919 by the local association of credit and saving-borrowing societies about cooperation as well as different economic and political information, that reflects the realities of that time.

Українська національно-демократична революція 1917-1920 рр. дала поштовх не лише державотворчим процесам, зрушенням у соціально-економічній сфері, але й яскравому вияву національної культури, науки, освіти, поширенню українського друкованого слова. Важливим джерелом у вивченні цих процесів є тогочасна преса. Особливий інтерес викликають періодичні видання, що виходили в Україні за різних політичних режимів - гетьманату, Директорії УНР, радянської влади. Саме до такого роду видань належить двотижневик «Кооперація и жизнь», що виходив у 1918-1919 рр. в Конотопі.

Літературно-політичний і кооперативний журнал видавався Конотопською спілкою кредитних й ощадно-позичкових товариств (пізніше — Конотопська спілка кооперативів).¹ Друкувався наклад у друкарні, придбаній спілкою у грудні 1917 р.² Очолювали редакцію двотижневика спочатку (1918 р.) голова правління спілки Петро Аркадійович Ємельянов, потім (1919 р.) — правління спілки.³

Редакцією були визначені програма, мета і рубрики видання, про що сповіщалося у першому номері журналу, який з'явився 28 (15) червня 1918 р. Передбачалося, що разом із пробудженням до творчої праці усіх здорових сил демократії необхідно об'єднати в єдине ціле місцеві інтелігентні сили, які змогли б визначити загальні для усіх видів демократії шляхи до кращого майбутнього, пояснити широким верствам населення завдання і потреби кредитної й інших видів кооперації. На сторінках

© Валерій Власенко

¹ Про Конотопську спілку кооперативів див.: Власенко В. Конотопський союз кредитних та ощадно-позичкових товариств: перші кроки // Сіверянський літопис. — Чернігів, 1998. — № 1. — С. 127-131.

² Денежный отчет Конотопского союза кредитных и ссудо-сберегательных товариществ за 1917 год. — Конотоп, 1917. — Приложение. — С. 1; Державний архів Сумської області (далі — ДАСО). — Ф. 904. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 32-33.

³ Інститут рукописів ЦНБ ім. В.І.Вернадського НАН України. — Ф. 290. — Спр. 132. — Арк. 78.

видання намічалось вміщувати статті, замітки, кореспонденції з кооперації, хроніку крайового і місцевого життя, найважливіші повідомлення про події в Україні і за кордоном, військові дії, а також матеріали для читання на селі (вірші, нариси, розповіді тощо).⁴

За часів Української держави на сторінках двотижневика публікувалися законодавчі і розпорядчі акти центральної влади, повідомлення про зміни у складі уряду, промови гетьмана П.Скоропадського, інформація про заходи австрійського і німецького командування в Україні, зокрема, з приводу вбивства фельдмаршала Ейхгорна, постанови місцевих органів влади та органів самоврядування. Так, було надруковано постанову Чернігівських губернських земських зборів з питань народної освіти. Згідно з нею передбачалося асигнувати кошти на проведення курсів з позашкільного навчання у Києві, відкриття політехнікуму у м.Сосниця, заснувати Народний університет ім.Коцюбинського (хоча спочатку пропонувалося назвати іменем Т.Шевченка) у Чернігові, увіковічити пам'ять Т.Г.Шевченка (видання збірки його віршів, встановлення портрета кобзаря у приміщенні губернської земської управи, відкриття на честь поета кількох навчальних закладів).⁵ Повідомлялося також про проведення у столиці з'їздів громадських організацій, Всеукраїнського церковного собору, на якому ставилося питання про автономію Української церкви.

У рубриці «Из газет и журналов» подавалися матеріали зарубіжної і місцевої преси про міжнародні події. Переважна їх частина стосувалася ситуації на Дону і Кубані, у Закавказзі, Радянській Росії: рух чехословаків, свідчення патріарха Тихона про погроми, подання списків закладників, взятих більшовиками у столиці, про публічні страти у Москві колишніх жандармів, розстріли у Ярославлі, Петрограді, в тому числі і робітників Путилівського заводу, слухи про вбивство царської сім'ї і заява В.І.Леніна з приводу цього. Повідомлялося про важке становище відомого юриста А.Коні. Радянська влада конфіскувала його будинок, майно, пенсію, емеретуру (відрахування від зарплати як додаток до пенсії). Колишній адвокат жив за рахунок розпродажу власної бібліотеки.⁶ Подавалася інформація і про становище українського населення Суразького і Мглинського повітів, яке опинилося поза межами Української держави і хотіло повернутися на батьківщину. Його змушували залишитись у Росії. Було заарештовано і відправлено до в'язниці близько 150 осіб.⁷

Найбільше уваги у журналі приділялося питанням розвитку кооперації. По-перше, це теоретичні статті — про принципи і значення споживчої кооперації, по-друге, матеріали про російську кооперацію — 20-річний ювілей Московської спілки споживчих товариств, протест Конотопської спілки кооперативів проти арештів у Москві членів управи Всеросійської спілки споживачів. З цього приводу було надруковано телеграми правління місцевої спілки до міністра закордонних справ Української держави Д.Дорошенка та представника більшовиків Х.Раковського.⁸ По-третє,

⁴ Кооперация и жизнь. — 1918. — №1. — С.1.

⁵ Постановление Черн. Губ. Земс. Собр. 53 очер. Сессии в апреле 1918 г. по вопросу народного образования // Кооперация и жизнь. — 1918. — №1. — С.8-10.

⁶ Из газет и журналов // Там же. — №7. — С.11.

⁷ Вопрос о Черниговской губернии // Там же. — №1. — С.11.

⁸ Протест про арешти кооператорів // Там же. — №4. — С.5-7.

знайшли відображення і справи всеукраїнської кооперації. Друкувалися звернення Центрального українського кооперативного комітету до місцевих товариств та їх спілок з пропозицією вступати до Всеукраїнської кооперативної видавничої спілки у Києві, з приводу 40-річної діяльності на ниві кооперації «артільного батька» М.В.Левитського, статті про кооперативну освіту в Україні. По-четверте, поширювалася інформація про кооперативний рух на Чернігівщині. Друкувалися доповіді, виголошені керманічами кооперації на Чернігівському губернському кооперативному з'їзді (грудень 1917 р.), рішення зборів уповноважених Чернігівської центральної спілки кооперативів, статті про діяльність цієї спілки.⁹

На сторінках журналу висвітлювалися проблеми кооперативного руху на Конотопщині. Розповідалося про історію створення у повіті спілки кооперативів, співпрацю товариств з місцевими ветеринарними й агрономічними службами у справі підвищення продуктивності господарств дрібних товаровиробників, становище службовців у коопераціях. Докладно подавалася інформація про діяльність Конотопської спілки кооперативів — кредитування товариств, поширення посередницьких операцій по закупівлі і збуту тютюну. Якщо раніше скупку тютюну здійснювали місцеві фабриканти Вахромєєв, Чумаков, Дунаєв, то тепер — кооперативи та їх спілки, причому з вигодою для селян. У червні 1918 р. було закуплено понад 100 тис. пудів сировини.¹⁰ Зауважимо, що Конотопська і Роменська спілки кооперативів придбали у спільну власність спирто-очисний завод братів Рікк у м.Бахмач з метою перетворення його на тютюнову фабрику.¹¹

Широко повідомлялося про організовані Конотопською спілкою кооперативно-рахівничі курси, що відбулися у травні-червні 1918 р. в с.Соснівка. Із 198 бажаючих слухачами курсів стало 126 осіб, в тому числі 13 жінок. Після закінчення курсів витримало іспити всього 53 особи. Курсистам безкоштовно надавалися гуртожиток (власне приміщення союзу) і навчальні посібники. Слухачі здійснили екскурсію до с.Гирівка, де заходами відомого кооператора, колишнього голови правління Конотопської спілки Т.І.Осадчого був організований товариський млин.¹² У с.Шаповалівка вони ознайомилися з роботою зразкової пасіки і саду кооператора П.П.Юницького.¹³

Місцеві агрономи друкували статті, подавали практичні поради щодо агрономічних нововведень, вдосконалених знарядь праці, системи обробки землі, догляду за садовими і городніми культурами.¹⁴

У рубриці «Местная хроника» подавалася різноманітна інформація про події у місті та повіті, зокрема, повідомлялося про арешт і етапування до Путивльської

⁹ Соколовский Александр. О деятельности Центрального союза кооперативов на Черниговщине // Там же. — №4. — С.5-7.

¹⁰ О сбыте табака махорки // Там же. — №1. — С.6-7.

¹¹ ДАСО. — Ф.904. — Оп.1. — Спр.2. — Арк.46-47.

¹² Про Т.І.Осадчого див.: Лисий І.Ф. Про Тихона Осадчого // Сумська старовина. — 1998. — №III-IV. — С.80-82; Власенко В. З епістолярної спадщини Т.Осадчого // Там же. — 1999. — №V-VI. — С.144-151.

¹³ Счетоводные курсы // Кооперация и жизнь. — 1918. — №1. — С.5; Отчет о курсах // Там же. — №4. — С.7-10.

¹⁴ Мармуль В. К уходу за огородными овощами. Обрезка томатов // Там же. — №2. — С.8-10; он же. Культура клубники // Там же. — №3. — С.12-15.

в'язниці відомих місцевих громадських діячів часів Центральної Ради — колишнього Конотопського міського голову А.Ф.Назаренка, гласних міської думи і членів земської управи І.М.Гельмана, Т.І.Осадчого, І.Г.Шашка, Стеценка, Осипенка, Кручинсько-го та інших. Звільнені вони були лише у вересні 1918 р.¹⁵

За часів Української держави двотижневик був російськомовним виданням, лише окремі матеріали друкувалися українською, особливо восени 1918 р.

Після відновлення УНР наприкінці 1918 р. на сторінках двотижневика подавалася інформація про останні кроки гетьманського уряду і перші заходи Директорії, зокрема друкувалися розпорядження Директорії про землю, накази військового міністра УНР, давалася оцінка діям більшовиків, які розпочали наступ на УНР наприкінці 1918 - на початку 1919 рр., роз'яснення щодо кредитування кооперативів Державним банком.¹⁶ Були повідомлення про організацію місцевим відділенням товариства «Просвіта» Українського повітового хору, скликання комітетом Конотопської учительської спілки повітового з'їзду цієї організації 30 грудня 1918 р. (12 січня 1919 р.), на якому розглядалися б питання про матеріальне становище вчителів, справи біженців, роботу шкільної комісії, обрання членів правління учительського споживчого товариства, доповідь делегатів місцевої спілки про нараду представників губернських і повітових комітетів Всеукраїнської учительської спілки у Києві, вибори делегатів на з'їзд Всеукраїнської учительської спілки, що повинен був відбутися у січні 1919 р.¹⁷

Висвітлювалися поточні справи Конотопської спілки кооперативів — кредитування товариств, посередницькі заготівельно-збутові операції, заходи щодо ліквідації дорожнечі і браку ліків у повіті, про чергові загальні збори уповноважених спілки, становище службовців у спілці тощо. Друкувалися фахові статті інструктора із садівництва В.Мармуль, ветеринарного лікаря О.Лебедева. Хоча журнал і залишався російськомовним, проте кількість статей, опублікованих українською мовою, суттєво зросла порівняно з періодом Української держави. Проте влада Директорії на території Конотопщини проіснувала недовго.

З встановленням у краї радянської влади здійснюється політика «воєнного комунізму», основними елементами якої були націоналізація промислових підприємств, поміщицьких маєтків, банків, торговельних закладів, встановлення контролю над виробництвом, примусовий державний перерозподіл ресурсів, державна монополія на хліб та інші продукти харчування тощо. На практиці націоналізація поширювалася і на кооперативні організації, зокрема кредитні товариства та їх спілки, що не могло не викликати занепокоєння і спротиву з боку кооператорів. Радянська влада змушена була вдатися до виправлення окремих помилок у цій справі. На сторінках журналу друкувалися директивні документи нової влади, що стосувалися цієї проблеми — телеграма голови РНК Росії В.І.Леніна про припинення націоналізації майна і грошових коштів кооперативів, постанова №3 Чернігівського губернського комісара фінансів про недопустимість націоналізації кооперативів та їх спілок, відновлення

¹⁵ Кооперация и жизнь. — №.3. — С.18; №.7. — С.10.

¹⁶ Там же. — 1919. — №.2. — С.2-6.

¹⁷ Там же. — С.18-19.

товариствами фінансових і торговельних операцій,¹⁸ декрет про споживчі кооперативи (підписаний Леніним).

Проте влада намагається обмежити діяльність кооперативів. Якщо раніше справою закупівлі тютюнової сировини і продажу її фабрикам займалися кооперативи та їх спілки, то тепер ця функція покладалася на спеціальну державну установу. На сторінках журналу повідомлялося про передачу тютюнової сировини у розпорядження держави (надбання Російської Федеративної Радянської Республіки), заборону приватної закупівлі сировини, організацію державного закупівельного апарату, встановлення твердих цін на сировину, націоналізацію тютюнової промисловості, контроль за виробництвом тощо.¹⁹

Але негаразди у відносинах нової влади і кооперативів на місцях продовжувалися, що доводить телеграма Ради Народного Господарства України від 10 лютого 1919 р. (підписана членами Тимчасового робітничо-селянського уряду, головою РНГ Е.Й.Квірінгом і наркомпродом О.Г.Шліхтером), в якій усім радянським установам пропонувалося (не вимагалось) не руйнувати кооперативні організації.²⁰ У резолюції повітового з'їзду волосних голів, що відбувся 28 лютого 1919 р. у Конотопі, наголошувалося на припиненні багаторазових і безсистемних реквізій хліба.²¹

У журналі започатковувалися передруки з центральних російських державних видань (наприклад, «Известия Всероссийского Исполнительного Комитета») статей відомих радянських і партійних діячів про ставлення радянської влади до кооперації.²² Навесні 1919 р. з боку Росії посилюється контроль над діяльністю української кредитної кооперації, що була помітною складовою фінансової системи Української держави й УНР. Кооперативний відділ ВРНГ повідомляв, що віднині статuti кредитних й ощадно-позичкових товариств та їх спілок, а також інших спілок, які передбачали будь-яке кредитування своїх членів, повинні затверджуватися кооперативним відділом Народного банку РСФРР, решти кооперативів та їх об'єднань — кооперативними відділами місцевих раднаргоспів.²³ Такі заходи радянської влади щодо реєстрації кооперативних спілок були набагато консервативніші за Положення про кооперативні товариства та їх спілки Тимчасового уряду від 20 березня 1917 р., законодавчі акти та розпорядчі документи часів Центральної Ради, гетьманату і Директорії. Окрім цього, радянська влада намагалася здійснювати контроль за діяльністю (а головне за коштами) спілок, щоб позбавити українців економічного (фінансового) підґрунтя для будь-яких сепаратиських дій.

У журналі висвітлювалися заходи нової влади у галузі освіти і культури. У надрукованому циркулярі №3 Комісаріату народної освіти Конотопського повіту зазначалося, що радянська влада не буде перешкоджати діяльності українських організацій: товариства «Просвіта», бібліотек, читалень, мистецьких гуртків. У відозві ко-

¹⁸ Там же. — №4. — С.2-3.

¹⁹ Там же. — С.11-19.

²⁰ Там же. — №7. — С.2.

²¹ Там же. — №6. — С.14.

²² Див.: Ларин Ю. Советская власть, кулаки и кооперация // Кооперация и жизнь. — 1919. — №5. — С.6-9.

²³ К сведению кооператоров // Там же. — №6. — С.13.

місара з народної освіти стверджувалося, що утисків української мови не буде. Розпорядчі документи нової влади друкувалися російською, або російською й українською одночасно. Наказами цього комісаріату посади шкільних наглядачів, класних керівників і наставників скасовувалися, вивчення латинської мови ставало обов'язковим, запроваджувалося святкування цивільних свят і навчання під час церковних свят.²⁴

З середини лютого 1919 р. розпочалася публікація циклу статей (підписані П.Н.²⁵) про українську історію з найдавніших часів. При викладі матеріалу автор посилався на праці М.Грушевського і Д.Багалія.²⁶ Належним чином журнал відзначив 105-ту річницю з дня народження і 58-і роковини смерті Тараса Григоровича Шевченка, подавши на своїх сторінках фото поета та надрукувавши чимало статей про нього.²⁷ Повідомлялося про святкування ювілею поета, організованого 11 березня 1919 р. Українським музично-драматичним гуртком у приміщенні конотопської залізничної їдальні. Місцевий хор під керівництвом Бондаренка виконав шевченківський «Заповіт», аматори прочитали вірші, виконали музичні композиції (Рожченко-Рожок), розповіли про життя великого кобзаря (Самусь), поставили драму «Назар Стодоля». В цей день у школах міста були припинені заняття. 16 березня конотопське товариство «Просвіта» влаштувала вечірку, присвячену ювілею Шевченка.²⁸

У журналі була започаткована нова рубрика — «Справочна сторінка», передбачена для організаторів літературних вечорів та свят на честь українських письменників і громадських діячів, ювілеї яких припадають на 1919 р. В ній подавався перелік із понад 60 прізвищ відомих діячів і митців. Серед них — Антонович В., Аркас М., Кримський А., Куліш П., Ніщинський Г., Острозький К., Русов О., Шевченко Т. та інші.

За часів радянської влади журнал залишався російськомовним. Українською мовою друкувалися лише статті з культурно-освітньої тематики, вірші, оповідання та оголошення.

Протягом свого існування у журналі вміщувалися різноманітні оголошення, повідомлення про ціни на продукти харчування на місцевих ринках, передплата на газети і журнали, 2-й випуск Українським народним кооперативним банком своїх акцій, друкувалися вірші, фейлетони, сатиричні оповідання.

Видання журналу припинилося за радянської влади на початку травня 1919 р.

Отже, у 1918-1919 рр. двотижневик «Кооперация и жизнь» відіграв важливу роль у поширенні різноманітної інформації, відображенні реалій тогочасного життя, з'ясуванні політичних і економічних заходів центральної і місцевої влади, ви-

²⁴ Кооперация и жизнь. — 1919. — №5. — С.2-4.

²⁵ Автором вірогідно був Прокіп Іванович Нечипоренко — інструктор з позашкільної освіти по Конотопському повіту.

²⁶ П.Н. Про українську історію // Кооперация и жизнь. — 1919. — №4. — С.8-11; №5. — С.9-12; №7. — С.7-12; №8. — С.14-16.

²⁷ Українець. На 105-58 роковини народного генія Тараса Григоровича Шевченка // Там же. — №6. — С.2-3; О.Г. Забутий заповіт // Там же. — С.4-6; Селянин. Шевченко — революціонер // Там же. — С.7-10.

²⁸ М.Н. Святкування Шевченківських роковин у 1919 році в Конотопі // Там же. — 1919. — №8. — С.10-11.

значенні основних рис політики різних політичних режимів. Незважаючи на кооперативне спрямування цього видання, воно приділяло належну увагу висвітленню подій суспільно-політичного і культурно-освітнього життя країни і регіону. Саме тому його можна вважати важливим джерелом з історії не лише української кооперації, але й України взагалі.

УДК 94(477.83/.86)(092) "1891-1939"

Богдан Трофим'як

КООПЕРАТОРИ, ВИЗНАЧНІ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІ ДІЯЧІ ТА ПРОВІДНИКИ-МЕЦЕНАТИ СОКІЛЬСЬКО-СІЧОВОГО, ПЛАСТОВОГО, СПОРТИВНОГО РУХУ ГАЛИЧИНИ (1891-1939 РР.)

Автор розглядає процес становлення та розвитку українського сокільсько-січового, пластового, спортивного руху Галичини, акцентуючи на питаннях його організації, фінансування та матеріальної допомоги. На його думку, цей рух в умовах панування Австро-Угорщини та Польщі спирався головню на підтримку українських кооперативів — страхового товариства "Дністер", "Народної торгівлі", "Маслосоюзу" і т.д., товариств "Сільський Господар" та "Просвіта", а також приватних осіб — митрополита А.Шептицького, І.Боберського, Р.Дашкевича, С.Федака та інших патріотів-українців.

The author regards the process of formation and development of Ukrainian sokilovsichoviy, plastoviy and sport movement of Halychyna paying attention on his organization, financing and assistance. On his opinion, this movement in the conditions of Austro-Hungary and Poland conquer mainly based on the support of Ukrainian cooperators — insurance society "Dnister", "Narodna torgivlya", "Maslosouz" etc., societies "Silskyi gospodar" and "Prosvita", and private persons metropolyt A.Sheptytsky, I.Bobersky, R.Dashkevych, S.Phedak and otyher Ukrainian patriots.

*"Людей шанували не на основі їх особистого ма-
стку, але на підставі громадської праці"¹.*

А. Палій.

Початок XIX ст. визначався тим, що багато територій слов'янських держав Європи перебували під владою Турецької, Австро-Угорської, Російської імперій. Імперські уряди цих країн проводили планомірну жорстку політику, скеровану на денационалізацію, асиміляцію пригнічених націй, придушення національно-визвольних рухів.

Своєрідний окремий напрямок серед існуючих на той час державних національних гімнастичних систем Європи становить історія недержавного слов'янського гімнастичного сокільства, зокрема чеського. В умовах боротьби чеського народу про-

© Богдан Трофим'як

¹ Андрій Палій –будівничий та керівник "Маслосоюзу". Статті, спогади, листи. Укладач канд. істор. наук Роман Матейко. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – С. 180, 188.